

Neerlands links in bange dagen

Leendert van Hoogenhuijze

Een¹ land met een gevallen rechtse regering die regeert door middel van begroting in plaats van per decreet en een economie die een tweede kwartaal op rij gekrompen is.² Misschien weinig hoopgevend maar prijsschieten voor links zou je zeggen. Helaas blijkt dat tegen te vallen. In peilingen doen linkse partijen het wel iets beter maar er is geen reden voor een jubelstemming. Wat betreft het publieke debat, dat wordt onverminderd bepaald door rechts. Het GroenLinkse: “Het moet duidelijk zijn dat de Griekse schuldsanering een eenmalige uitzondering is” wordt moeiteloos weggevaagd door de PVV-slogan: “Geen miljarden erbij voor Griekenland!” De uitspraak van Wouter Bos enkele jaren geleden tijdens de campagne: “Ik wil het leven gewoon een beetje beter maken voor mensen” geeft weinig hoop voor de koers van die partij.³ Het probleem zit hem echt niet in hoe je dat bescheiden verlangen vervolgens moet verkopen zoals Wouter Bos suggereerde in de rest van het gesprek. Het probleem zit in de kijk op de wereld die er aan ten grondslag ligt. Het liet zien dat de PvdA niet geleerd had van de afrekening met Paars door Fortuyn in 2002. De SP zit in de lift maar zal in de huidige constellatie gedwongen zijn te regeren met de VVD of het CDA. Dat vermindert de kansen voor een echt sociaal beleid.

Al was het de PvdA die het meest had geleden onder de Fortuyn-revolte, dat zorgde bij die partij niet direct voor nieuwe inzichten. Pas nadat Wouter Bos de partij verlaten had, begon de partij zich echt te beraden op de toekomst. De tactiek van het isoleren van de SP werd overboord gegooid. Ook elders begonnen stemmen op te gaan voor samenwerking met andere partijen ter linkerzijde. Momenteel is het enthousiasme een beetje bekoeld maar die stemmen zijn zeker nog niet uitgestorven. “GroenLinks moet het

Rechts als geheel in al haar verschillende vormen heeft met succes links tot oorzaak gebombardeerd van alle problemen en linkse politici weet ze keer op keer onschadelijk te maken. Ze heeft met succes haar eigen agenda het middelpunt van het debat kunnen maken.

voortouw nemen om samen met PvdA, D66 en mogelijk ook de Partij voor de Dieren te komen tot een nieuwe progressieve partij.”⁴ Zei Tofik Dibi op 27 mei 2012 in het heetst van de strijd om het lijsttrekkerschap van GroenLinks tegen een journalist van nu.nl. Deze roep om een nieuwe progressieve eenheid is bepaald niet nieuw. Het is een terugkerende roep in de Nederlandse politiek. Het idee is dat er in Nederland wel degelijk een progressieve meerderheid te vinden is, maar dat het tot nu steeds ontbrak aan eenheid. De grote doorbraak is nabij als we ons even niet meer richten op de verschillen maar op de overeenkomsten. Wat ‘progressief’ inhoudt blijft vaak onduidelijk. In het geval van Tofik Dibi: “een duurzame economie op schone energie, hervorming van de publieke sector (zorg en onderwijs) en Nederland moet weer een ‘open en internationaal’ land worden.” Het klinkt natuurlijk op zichzelf prima maar het is maar de vraag of de gemiddelde PvdA’er zin heeft zich te tooien met de veren van GroenLinks. In ieder geval lijkt de behoefte meer voort te komen uit een behoefte naar macht dan een fundamentele analyse.

Op 16 februari 2012 veroordeelde PvdA-kamerlid Frans Timmermans “de hopeloze propositie om ons als “SP light” te positioneren.”⁵ Hij reageerde daarmee op een interview dat Job Cohen, samen met partijvoorzitter Hans Spekman had gegeven aan *Trouw*. Daarin zei Cohen onder andere: “De crisis van nu is een crisis van het neoliberalisme. Het is aan ons om dat te

beteugelen”.⁶ Dat zinde Timmermans niet. Met zijn reactie in een ‘toevallig’ uitgelekte mail blies hij de al gehavende carrière van zijn partijleider Job Cohen op. Dat Cohen politiek gezien op zijn laatste benen liep, wist iedereen. Dat zijn vertrek uiteindelijk zo geforceerd ging, was toch verrassend. Frans Timmermans is een vertegenwoordiger van de stroming binnen de PvdA die zich openlijk afficheert als ‘progressief en modern’. Lege termen die gebruikt worden om het afscheid van klassieke sociaaldemocratische waarden te verbloemen. In die zin hoeven we geen hooggespannen verwachtingen te hebben van de heer Timmermans. Zijn opvatting ten opzichte van de houding naar de SP is echter interessant. De PvdA moet zich niet opstellen als een “SP-light”. Want als je voor de *real thing* kunt kiezen waarom dan voor het surrogaat? Het idee dat de recente neergang van de PvdA komt door het afwijken van een koers die eigenlijk meer in de buurt zou moeten liggen van de SP, is een aparte. Het suggereert een simplistisch beeld van het politieke landschap. De SP op de sociaaldemocratische oerkoers en de PvdA van het pad af. Hoe echter ligt de polder er werkelijk bij? Hoe verhouden de ‘linkse’ krachten binnen Nederland zich tot elkaar?

Dat de zaak acuut is, moge duidelijk zijn. Op 9 juni 2010 werden in Nederland de verkiezingen gehouden die zouden leiden tot het meest rechtse bewind sinds de Tweede Wereldoorlog. Mark Rutte en zijn VVD kregen wel de meeste stemmen maar het meest in het oog springend was de enorme verkiezingswinst die Geert Wilders en zijn PVV hadden geboekt. Zij werden in een klap met 24 zetels de derde partij van Nederland. De tweede partij bleef de PvdA en het lag aanvankelijk dan ook voor de hand dat zij mee zou regeren. Mark Rutte liet de onderhandelingen met de PvdA echter al

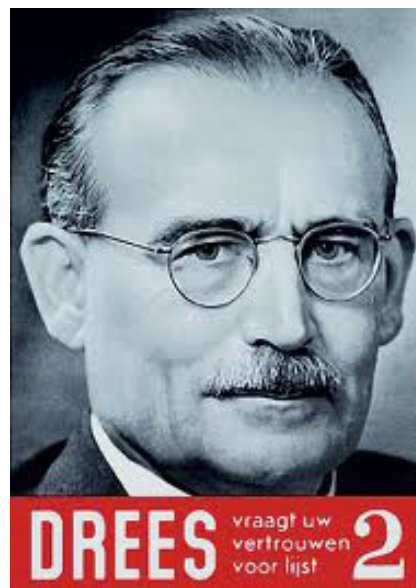
redelijk snel stuklopen. Hij had een ander idee over de toekomst van Nederland. Op 14 oktober 2010 werd een kabinet gepresenteerd van de VVD en het CDA waarbij de PVV als gedoogpartner van het kabinet optrad. De reden dat er voor deze constructie werd gekozen, was de houding van een groot deel van het CDA ten opzichte van de PVV. Voor hen was het onaanvaardbaar om met de PVV in een regering te zitten. De kans was groot dat dit tot een scheuring binnen de toch al gehavende partij zou leiden. Gevolg was een uitzonderlijk rechts regeerakkoord en een omstreden gedoogpartner. Een makkelijk doelwit om oppositie tegen te voeren? Niet helemaal.

Twee grote partijen zitten in de oppositie terwijl ze beiden het idee hebben dat ze het verdienen om te regeren. De PvdA is de tweede partij van het land en zit bomvol met 'bestuurlijke ervaring' en de SP heeft dan misschien 'maar' 15 zetels ze zijn naar eigen zeggen klaar om 'verantwoordelijkheid te dragen'. Na de vorige verkiezing ging regeringsverantwoordelijkheid aan haar voorbij vanwege haar 'radicale' imago. Dat de winst toen niet omgezet kon worden in regeringsdeelname, wordt door velen in de partij gezien als een nederlaag. Ze wil graag laten zien dat ze in staat is verantwoordelijkheid te nemen en is bereid ver te gaan hiervoor. Die houding betaalde in 2010 dus niet uit. Ook GroenLinks lonkt al twee decennia tevergeefs naar de macht. Het dichtstbij komt ze in 1998 als ze bij de verkiezingen onder Rosenmöller elf zetels behaalt. Op lokaal niveau regeert de partij al jaren mee maar een echte doorbraak blijft uit. Momenteel heeft de partij (niet zonder reden) een partij voor hoogopgeleiden te zijn. De drie linkse partijen vinden elkaar vooral in een gedeeld gevoel buitenspel gezet te zijn. De afgelopen jaren is er verschillende keren geprobeerd om tot een samenwerking te komen binnen deze 'linkse' oppositie. Over hoe ver dat mocht gaan, zijn de meningen altijd verdeeld geweest, maar er zijn reële pogingen gedaan om in ieder geval naar buiten toe eensgezindheid uit te stralen. Tot twee keer toe werd een congres georganiseerd om de linkse samenwerking meer inhoud te geven. Twee keer bleef het bij woorden. De partijen blijven elkaar de maat nemen in het openbaar en ze blijven elkaar afvallen. De vraag is natuurlijk of dat vreemd is. Aangezien deze partijen voor een deel in dezelfde vijver

met kiezers hengel, hebben de partijen er logischerwijs behoefte aan zich ook ten opzichte van elkaar te profileren.

Om te zien waar parlementair links staat en wat haar rol is in het politieke spel ga ik in dit stuk in op de volgende vragen: Hoe verhoudt parlementair links zich tot elkaar en welke rol speelt linkse samenwerking daarin? Enige historische achtergrond is verhelderend in dat opzicht en hoop ik te verschaffen in het eerste deel. Opvallend is dat samenwerking een steeds terugkerend thema is evenals het ontstaan van nieuwe partijen. Parlementair links staat niet op zichzelf en de verhouding tussen arbeid en kapitaal is belangrijk. Deze is enorm verschoven in de afgelopen decennia en is nog steeds in beweging. Niet in de laatste plaats met medewerking van de PvdA. Het afstand nemen van een progressieve inkomenspolitiek door met name die partij (maar ook door GroenLinks) heeft de belangrijkste reden van het bestaan van de sociaaldemocratie in het bijzonder en parlementair links in het algemeen weggenomen. De teloorgang van het poldermodel is daar in feite maar het symptoom van. Daarom de vraag in het tweede deel: Hoe ontwikkelde de politiek zich ten opzichte van de sociaal-economische orde? Tot slot het politieke spel zelf in het derde deel. Daarin komt de vraag wat de oorzaak is dat links en parlementair links in het bijzonder zo in de verdrukking is geraakt? Het politieke landschap is systematisch veroverd door rechts en parlementair links heeft daar apathisch op gereageerd op zijn best. In het slechtste geval heeft ze zich zelf naar haar grillen geschikt. Links heeft fundamentele idealen bij het grof vuil gezet in de hoop aan te spreken bij een grotere groep. In de praktijk de hoop aansluiting te vinden bij het electoraat van het CDA. Zonder daar op een structurele manier iets mee te bereiken. Het gevecht om de beginselen en vooral om daar vanaf te komen is al lang gaande. Het lijkt een constant patroon dat zich steeds herhaalt en elkaar versterkt.

Veel te weinig komt de buitenparlementaire politiek ter sprake in dit stuk. Hieruit zou de indruk kunnen ontstaan dat ik veel verwacht van een PvdA die herbezonnen onder Diederik Samsom de strijd aangaat met de huidige bezuinigingspolitiek. Of dat ik de illusie heb dat bij het toetreden tot het centrum van de macht van de SP met

Roemer aan het hoofd de nieuwe morgen eindelijk aanbreekt. Zo is het natuurlijk niet. De belangrijke overwinningen van links zijn in het verleden bereikt als de hele samenleving in een bepaalde richting bewoog. Sociale voorzieningen zijn mede opgebouwd door christelijke partijen en de eerste leerplichtwet, om maar iets te noemen, kwam uit liberale hoek. Het omgekeerde is ook waar: Onder leiding van PvdA-premier Willem Drees begon Nederland een illegale oorlog tegen de eerste Indonesische regering (politioele acties). We moeten dus niet al onze hoop vestigen op een linkse overwinning. De verdeling van zetels is maar een klein onderdeel van het geheel. In het enorme spel rond macht en middelen is parlementaire politiek echter wel van belang. Zoals den Uijl zei: *"De perspectieven voor het ontstaan van een echte politieke keus voor de kiezers zijn niet bijzonder florissant maar ze zijn er wel."*⁷ Een land dat bestuurd wordt onder een regering die als voornaamste doel heeft zich terug te trekken uit allerlei sectoren zorgt nu eenmaal voor een ander leefklimaat dan een overheid die zich committeert tot het leveren van fundamentele diensten en haar beleid afmeet aan de mate waarin *"menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit"* worden gewaarborgd zoals in het beginselprogramma van de SP staat.⁸ Overigens staat voor mij buiten kijf dat het probleem met links fundamenteeler is dan verloren verkiezingen. Het gaat erom een structurele maatschappelijke verandering mogelijk te maken en dat is een zaak van de lange adem. Een actieve en strijdbare linkse politiek kan de samenleving als

Joop den Uyl

geheel beïnvloeden en zelfs conservatieve partijen naar links bewegen.

De wortels van links

*“Hoe progressiever, hoe liever”*⁹. Met die woorden sprak Job Cohen, de vorige leider van de PvdA, zich uit voor een progressieve samenwerking van linkse partijen. Maar dan moesten we ons wel tegen elkaar gedragen: *“Als we ons verliezen in het uitvergrooten van onze onderlinge verschillen. Als we meedoen aan politieke spelletjes. Als we meegaan in de cultuur van framen, bashen en bijten, dan verliezen we de kans stem te geven aan die progressieve meerderheid”*.¹⁰ Deze woorden sprak hij bij de politieke manifestatie ‘Een ander Nederland’. De bijeenkomst was bedoeld om de ‘progressieve’ krachten in Nederland te bundelen en samen op te trekken tegen Rutte I. Op dezelfde bijeenkomst stonden Emile Roemer van de SP en Jolande Sap van GroenLinks. Jolande Sap zei in haar toespraak *“Laten we een coalitie smeden van optimisten, van mensen die ja zeggen in plaats van nee.”*¹¹ Wrang in dat licht dat zij Mark Rutte achteraf toch nog aan een meerderheid hielp en de PvdA in de kou liet staan. Gelukkig heeft Job Cohen het niet meer mee hoeven maken als partijleider. Het werd het eerste wapenfeit van Diederik Samsom.

De bekering van Job Cohen tot een brede linkse samenwerking was opvallend. Met name aangezien Wouter Bos, zijn voorganger die boot altijd af heeft gehouden. In 2006 beweerde deze weliswaar een kopje koffie te gaan drinken met Femke Halsema van GroenLinks en Jan Marijnissen van de SP maar van een gezamenlijk optrekken is nooit sprake geweest.¹² Bij de SP heerste de gedachte dat ze alleen kans maakte om mee te regeren als dat in een regering zou zijn met de PvdA. In 2006 had ze een monsterzege behaald van 25 zetels. Ze was daarmee de derde partij van Nederland geworden. Wouter Bos leek echter niet bijzonder enthousiast om met de SP aan de slag te gaan. De afwijzing was een teleurstellende ervaring voor de SP. Toch is het niet vreemd dat de PvdA geen zin heeft om het politieke midden te zijn in een coalitie. Ze heeft dan minder de kans een eigen profiel te laten zien. Cohen had daar minder moeite mee, en dat hij zich niet heeft laten leiden door die overweging, siert hem.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog was het idee boven komen drijven dat de SDAP na de oorlog op zou moeten gaan in een bredere volkspartij. Voor de oorlog had ze misschien wel eenmaal daadwerkelijk regeringsverantwoordelijkheid gedragen maar het resultaat was voor velen te schraal. Als reden werd aangedragen dat de SDAP teveel een socialistisch karakter droeg en daarom niet aantrekkelijk was

voor religieuze arbeiders. Ook was de samenwerking met andersdenkenden tijdens de oorlog in het verzet en de regering in ballingschap goed bevallen. Samen met de VDB (vrijzinnig democratische bond), de CDU (christelijk democratische unie) werd de PvdA opgericht. De alom gerespecteerde en latere minister-president, Willem Drees werd partijleider. Overigens was nou juist hij niet de meest enthousiaste voorstander van de doorbraakgedachte. SDAP-instituten als de NVV maar ook de culturele verenigingen moesten wat hem betreft blijven bestaan. Het idee dat de partij uiteindelijk in een meer liberale richting zou ontwikkelen vond hij niets.¹³ Grote delen van de VDB verlieten al redelijk snel de partij. De partij werd redelijk snel weer een ‘gewone’ sociaaldemocratische partij. Een aantal van de partijverlaters zou later een bijdrage leveren aan de oprichting van de VVD.

In 1965 vormde er zich een groep jongeren binnen de PvdA die vond dat de PvdA te gezapig was en te weinig een vormende en vernieuwende kracht was. De partij moest een ideeënpartij worden waar leden het voor het zeggen hadden. De leden moesten dus ook gepolitiseerd worden en meer de kans krijgen om mee te praten op alle niveaus. ‘Nieuw links’ bestond uit jongeren binnen de partij die al erg lang lid waren en vaak ook werk verrichtten bij onderdelen van de sociaaldemocratische zuil. Sommigen werkten bij de VARA (omroep), het Vrije Volk (krant) of hadden meegedraaid in de AJC (Arbeiders Jeugd Centrale). Uiteraard zat de groep niet in het centrum van de macht. Dan was uiteraard de noodzaak voor een vernieuwingsbeweging niet groot geweest van hen uit bekeken. Het later ontstane beeld als zou de groep bestaan uit buitenstaanders die de partij overvielen is echter enorm overdreven. Deze typering heeft als doel deze stroming politiek gezien onschadelijk te maken.

De groep publiceerde in oktober 1966 een discussiestuk onder de naam ‘Tien over Rood’. Daarin stonden tien stellingen voor een nieuwe koers van de partij. Praktisch alle punten zijn tot op zekere hoogte inmiddels ingelost. Van sommige punten is het moeilijk voor te stellen dat ze voor controverse hebben gezorgd. Neem bijvoorbeeld punt twee: *“Iedere gekozen volksvertegenwoordiger dient de plicht te worden*

Jan Marijnissen

opgelegd tot openbare verantwoording, die kan worden afgedwongen.”¹⁴ Alles bij elkaar is het een aardig discussiestuk. Stuk voor stuk zaken die binnen de parameters van het huidige bestel redelijk haalbaar lijken te zijn (behalve dan misschien het verhogen van de belasting op schenkingen en erfenissen naar negenennegentig procent voor bedragen boven de honderduizend euro). D66 aandoende thema’s als de mogelijkheid hearings in het parlement aan te kunnen vragen en de overgang naar een republiek. Toch is de groep keer op keer weggezet als een soort hunnen die de partij overnamen en naar de gallemiezen hielpen. De laatste die een duit in het zakje deed wat dat betreft was de PVV’er Martin Bosma: *“De vijandige overname van de PvdA kent ook verliezers. Dat zijn de traditionele sociaaldemocraten, mensen die niets moeten hebben van de verworvenheden van de jaren zestig.”*¹⁵ Hij appelleert daarmee aan hetzelfde slachtoffergevoel als de Amerikaanse president Ronald Reagan ooit deed toen hij zei: *“I didn’t leave the democratic party, the party left me.”* Hij is erop uit de PVV te presenteren als alternatief voor voormalige PvdA-stemmers.

Nieuw Links was niet het enige initiatief om vernieuwing van de politiek te bewerkstelligen. Het broeide in de samenwerking. Eveneens in ‘66 werd D66 opgericht met een programma dat op veel plaatsen leek op dat van Nieuw Links. Binnen de KVP broeide het ook. In ‘68 zou de linker-vleugel zich afsplitsen en de PPR vormen.

Binnen de PvdA was niet iedereen het eens met deze behoefte aan vernieuwing van de politiek. Voor een groep binnen de PvdA waren met name de Nieuw-Links-punten die de buitenlandse politiek betroffen een doorn in het oog. In punt 5 van het manifest stond bijvoorbeeld dat de PvdA de erkenning van de DDR inzet van de verkiezingen moest maken. Dit was voor hen onacceptabel. Zij richtten een pressiegroep binnen de PvdA op onder de naam ‘Democratisch Appel’. Onder leiding van Willem Drees Jr, de zoon van, zou de partij zich in 1970 afsplitsen en de partij DS’70 oprichten omdat: *“De P.v.d.A. (...) tegenwoordig te veel anarchistische, anti-parlementaire en irreëel-pacifistische strevingen (vertoont)”*. Aldus haar beginselverklaring.¹⁶ Eenmaal zou ze veel zetels halen bij de verkiezingen van ‘71, de winst wist ze echter niet vast te houden en voor de koers van de PvdA had het op termijn weinig consequenties.

Er was een grote behoefte om aan de macht van de KVP te ontsnappen. Het idee was dat er wel een progressieve meerderheid te vinden was maar dat de krachten eerst gebundeld moesten worden. Er gingen zelfs weer geluiden op voor een nieuwe progressieve volkspartij. Om in elk geval een modicum van samenwerking te bereiken werd er al voor de verkiezingen daarom toenadering gezocht met D66, PPR (een linkse afsplitsing van de KVP) en de PSP. Er werd een werkgroep Progressie Akkoord (PAK) ingesteld die voorstellen moest doen voor samenwerking. Uiteindelijk zouden de PvdA, D66 en de PPR samen als Keerpunt ‘72 de verkiezingen in gaan. De PSP was inmiddels afgehaakt. Het resultaat stelde teleur. Over het geheel genomen werd er winst geboekt maar van een doorbraak was geen sprake. Wel zou het leiden tot het kabinet-Den Uijl. Zonder de steun van de KVP kon dat echter niet.

De kleine linkse partijen begonnen de samenwerking meer op te zoeken. Zowel de CPN, de PSP als de PPR hadden hun basis voor een belangrijk deel in het activisme van de jaren zeventig. Onder andere vanwege het slechte resultaat voor de kleine partijen in 1977 besloot men nauwer samen te gaan werken. In 1984 deden ze onder de naam Groen-Progressief Akkoord mee aan de Europese verkiezingen en in 1984 werd GroenLinks opgericht. Ze leidt eigenlijk een kwakkelend bestaan op landelijk

niveau. Ze slaagt er nooit in boven zichzelf uit te stijgen. Het laat zien dat samenwerking niet automatisch vergroting van slagkracht betekent. GroenLinks is een partij van en voor hoogopgeleiden geworden. Ze zit opgesloten in een electorale niche en is niet in staat (en lijkt die behoefte ook niet te hebben) om tegengas te geven aan zowel rechts als aan een PvdA op drift.

De partij die wel heeft geleerd met succes het gevecht aan te gaan met zowel de PvdA als met rechts, is de SP. Begonnen als een kleine maoïstische partij die zich probeerde te organiseren in de stadswijken te beginnen met Oss, heeft ze zich weten te ontwikkelen tot een indrukwekkende politieke machine. De partij doet sinds 1977 al mee met de verkiezingen en in 1994 trad ze voor het eerst toe tot de Tweede Kamer. De politiek die ze voert, is praktisch en in een hoop opzichten ondogmatisch. Het idee van een totale maatschappelijke verandering heeft ze laten varen. Wel strijdt ze als enige partij in Nederland tegen een doorgeslagen neoliberalisme. Aanvankelijk had de partij een eigen vakbond (‘Arbeidsmacht’) maar die is inmiddels opgeheven. De koers is verlegd naar de FNV waarbinnen ze nu met enig succes opereert. Ze blinkt uit in heldere taal en slaagt erin ook aansluiting te vinden bij laagopgeleiden. Ze worden vaak weggezet als de andere kant van dezelfde ontwikkeling als de opkomst van nieuwe rechtse partijen. Dat is een onzinnige analyse, de SP bestaat al lang en heeft mede daardoor het respect verdient van een hoop mensen. Ze flirt openlijk met de geschiedenis van de SDAP (voorloper van de PvdA) en ze voert een klassiek sociaaldemocratische politiek.

Dat de partij aan het bewegen is op het politieke spectrum, wordt niet verzwegen. Momenteel wordt er binnen de SP zelfs nagedacht over een nieuwe naam. Volgens sommigen schrikt het ‘socialisme in ‘de Socialistische Partij’ mensen af. Het doet teveel denken aan het marxisme en het leninisme. Zelfs Jan Marijnissen, het voormalig boegbeeld van de SP, heeft afscheid genomen van het socialisme. Het is volgens hem veeleer ‘sociaaldemocratie met wat erbij’. De noodzaak om de naam te veranderen is niet erg groot en het idee is dan ook voorlopig in de koelkast gezet. Het zegt wel iets over de band van de partij met de socialistische traditie. Nu is de SP

Wouter Bos

nooit een partij geweest met veel ideologische scherpslijpers. Dat is ook een van de sterke punten van de partij. Ook in de tijd dat ze nog KEN heette, heerste er in Oss al een aanpakken-mentaliteit die de basis zou worden voor het succes van de latere SP. ‘Niet lullen maar doen’ zoals het in het boek ‘Het geheim van Oss’ wordt beschreven. Het past in de tactiek van de maoïstische massalijn zoals het in dat boek wordt omschreven: *“Ga naar de massa, neem haar ideeën, denk er over na en zet ze om in actie zodat de ideeën in de praktijk worden getoetst, de juiste opvattingen worden bevestigd en de foute gecorrigeerd.”*¹⁷ Het is dus niet zo dat er niet nagedacht moet worden. De gedachte is dat de ideeën uit de praktijk moeten komen en vervolgens ook weer aan die praktijk worden getoetst. Daarin passen geen al te ideologische discussies en vergezichten van een betere wereld. Zo bekeken is het afstand nemen van het socialisme voor de partij dan ook niet zo vreemd. Het roept wel de vraag op waar dit schuiven ophoudt. De tijd zal het uiteraard leren.

Het idee dat links uit een en dezelfde stam ontsproten is en daarmee uit dezelfde bron drinken, lijkt aantrekkelijk. Het suggereert een gezamenlijke taal, gezamenlijke idealen en een ruw idee hoe de samenleving eruit zou moeten zien. Het idee komt natuurlijk niet uit de lucht vallen. Socialisme is inmiddels een oude traditie met vele takken, en als je maar lang genoeg zoekt, zijn er vele verbanden en gezamenlijke voorouders te vinden. Retoriek wordt, ook dat

is niet verbazingwekkend, steeds opnieuw gebruikt, hergebruikt en soms misbruikt. Slogans komen in nieuwe gedaanten terug en duiken soms op onverwachte plaatsen op. Niet in de laatste plaats ter rechterzijde. Tot op zekere hoogte is er natuurlijk grond voor deze bewering. De PvdA heeft als voorgangers de SDAP en de SDB, de SP is in zekere zin onderdeel van dezelfde familie en ook GroenLinks is gevormd door het samengaan van verschillende partijen die voortkwamen uit dezelfde vruchtbare aarde. De vraag is echter wat we met die informatie moeten. De SDB is onderdeel van een geschiedenis waar we kennis van moeten nemen, maar speelt geen rol in de positiebepaling van bijvoorbeeld de PvdA. Daaraan appelleren heeft helaas weinig zin.

In de geschiedenis van partijpolitiek Nederland zien we keer op keer dat er gehoopt wordt op een samenwerking die zodanig krachtig is dat er niet hoeft te worden samengewerkt met de rechtse partijen. Bijna iedere keer doen de individuele partijen het vervolgens minder goed dan gehoopt. Bovendien wordt er niet ingegaan op de vraag hoe de politiek als geheel beweegt. De standpunten van partijen staan niet op sterk water (hoe graag sommigen dat ook zouden willen), en de verschillen ten opzichte van elkaar zijn niet uit de lucht komen vallen. Een gedeelde bron kan bindend werken op het moment dat het tijd is om te binden. Het kan mensen overtuigen over verschillen heen te stappen. Op voorhand doen alsof er geen verschillen zijn en het politieke

midden zoeken voor er is gestemd lijkt mij voorbarig.

Praktisch gezien is er geen echte reden om samen te werken in een soort links verbond. Het zorgt er voor dat alle partijen ter linkerzijde, wat dat dan ook betekent, hun profiel kwijtraken. Het is daardoor moeilijker om het publieke debat te claimen. Het zorgt ervoor dat het uiteindelijke resultaat van de samenwerking overal de middenweg kiest en daarmee opschuift naar het centrum. Een centrum dat in de afgelopen tien jaar steeds verder naar rechts is opgeschoven. Uiteindelijk vermindert daarmee de kans op werkelijk links beleid. Nederland is ook geen VS. Kabinetten worden gesmeed uit coalities en niet door de overwinning van slechts een partij. Er zijn verscheidene keren pogingen ondernomen om tot samenwerking te komen. De PvdA zelf is het resultaat van zo een samenwerking. Het leverde echter nooit op wat men er van verwachtte. Zelfs het kabinet-den Uijl, dat totstandkwam uit ‘de progressieve samenwerking’, was niet de doorbraak waar op was gehoopt. Nog steeds was ze afhankelijk van de Christelijke partijen om het kabinet te vormen. Niet iedere samenvoeging of samenwerking is per definitie slecht, maar het resultaat lijkt meestal te zijn dat verschillen worden ingeslikt in ruil voor electorale massa die vervolgens niet uitbetaalt. Dat kan niet te bedoeling zijn. Ondertussen laat rechts zien dat ze bij iedere splitsing alleen maar sterker wordt. Door de dynamiek die van de splitsingen uitgaat, slaagt ze er mede in het debat te bepalen en het centrum verder naar rechts te trekken.

Afscheid van de polder

‘Een regeerakkoord waar rechts Nederland zijn vingers bij kan aflikken’. Dat was de niet mis te verstane taal waarmee Mark Rutte zijn plannen en zijn kabinet presenteerde. Hij trok deze typering overigens onder druk van de publieke opinie redelijk snel terug. Het is een vorm van eerlijkheid die nu eenmaal niet gewaardeerd wordt in een moderne democratie. Vergeleken met het eerdere verhaal van zijn vroegere rivale Rita Verdonk (*“ik ben niet links ik ben niet rechts ik ben recht-doorzee”*) was het eigenlijk wel verfrissend. In ieder geval maakte het duidelijk hoe de zaken ervoor stonden. – Nederland werd geregeerd door rechts. – Wie zich heeft laten verrassen

door deze 'ruk naar rechts', heeft niet goed opgelet. Het is het rechtstreekse gevolg van een ontwikkeling die voor het eerst aan de oppervlakte kwam door de 'Fortuyn-revolte' of 'politieke aardverschuiving'. Het zorgde in elk geval voor een periode die er op papier niet stabiel uitziet. In een periode van tien jaar is zojuist het vijfde kabinet gevallen. Hoe de situatie er bij aanvang van het grote schuiven uitzag en wat er nu feitelijk veranderd is, blijft een lastige vraag maar het opvallendste effect is de teloorgang van het poldermodel.

Het poldermodel is het systeem waarin werkgevers, werknemers en de overheid gedrieën loonafspraken maakten. Het idee was dat een relatieve arbeidsrust uitgeruild werd tegen gestaag stijgende maar relatief lage lonen en werkgelegenheid. Het woord polderen suggereert een systeem dat ingebakken is in het Nederlandse wezen. Op zichzelf meer een verkooptruc dan werkelijkheid. Doorgaans wordt het 'akkoord van Wassenaar' in 1982 gezien als het beginpunt van het systeem. Onder supervisie van de overheid komen de leden van 'de stichting van de arbeid', namelijk de bonden en werkgeversorganisaties, tot een overeenkomst met als doel dat de zaken niet uit de hand zouden lopen. Hiermee werd de concurrentiepositie versterkt en werkgelegenheid gegenereerd. De prijs die werd betaald, was lage lonen en een grotere afhankelijkheid van de export. Dergelijk overleg tussen bonden en werkgevers was natuurlijk op geen enkele wijze nieuw. Het gegeven dat de 'stichting van de arbeid' al bestaat sinds 1945, is het bewijs daarvan. Het systeem is eigenlijk een overblijfsel van de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog. Het idee was toen dat het land gezamenlijk opgebouwd moest worden. Tijdelijk moest iedereen even de klassentegenstellingen vergeten om zo snel mogelijk op het vooroorlogse welvaartspeil te komen. Prijzen en lonen werden strikt gereguleerd om zo veel mogelijk het conflict te vermijden. Deze periode wordt ook wel de periode van de 'geleide loonpolitiek' genoemd. Wat natuurlijk meespeelde in het relatieve succes van dit beleid, was de enorme werkgelegenheid en groeiende welvaart. Als je het ieder jaar een beetje beter hebt, dan is de neiging vragen te stellen minder. De PvdA committeerde zich volledig aan deze politiek en deed er alles aan om haar achterban te betugelen.

Job Cohen

De sociaaldemocratische vakbond, de NVV waarin niet alleen de PvdA zich roerde maar sinds de jaren zestig ook de CPN, was de belangrijkste vakbond in Nederland. Ze had gewillig meegewerkt met de geleide loonpolitiek, maar het moge duidelijk zijn dat met de groeiende werkloosheid dit steeds lastiger vol te houden werd. In de jaren zeventig werd ze geconfronteerd met een aantal wilde stakingen in onder andere de haven. Veel leden van de vakbond hebben al langer behoefte aan een grotere massalere bond. In 1976 lukt het uiteindelijk om de NVV samen te smeden met de katholieke NKV. Hierdoor ontstaat de latere FNV met de latere premier Kok aan het hoofd. Deze grote machtige bond werd een gesprekspartner waar de overheid en het bedrijfsleven niet meer omheen kon. Dat bleek belangrijk voor de tijden die zouden komen.

Zoals gezegd verslechterde de economische situatie in de jaren zeventig. Onder premier den Uijl ging het bergafwaarts met de economie, iets dat overigens weinig met hem van doen had. Aangejaagd door de oliecrisis van 1973 raakte Nederland zelfs in een economische crisis. De werkloosheid steeg in deze periode. Dit had onder andere te maken met de grote groep 'babyboomers' die de arbeidsmarkt betrad. De oliecrisis van '79 hielp natuurlijk ook niet. Er leefde het idee dat er iets moest gebeuren. Den Uijl werd door veel 'ondernemers' en politici aan de rechterzijde van het spectrum gezien als de oorzaak van de crisis. Er bestond een hoop rancune

tegen deze PvdA-politicus en dit mengde zich met frustratie over het dalende aantal leden en stemmers. De KVP, ARP en de CHU probeerden hun abonnement op de macht te verlengen door samen te gaan in de brede 'christelijke volkspartij', het CDA. Onder leiding van Lubbers werd ze in '82 de grootste partij. Twee dagen later was het akkoord van Wassenaar gesloten. Op een hoop vlakken was dit simpelweg een terugkeer naar de geleide loonpolitiek. Er was een nieuw aspect namelijk de arbeidstijdkorting. Dit hield in dat er minder gewerkt zou worden door de bestaande beroepsbevolking. Het idee was dat er daardoor meer mensen aangenomen moesten worden om hetzelfde werk te doen. Dit laatste was niet erg succesvol. De loonmatiging echter wel. Maar dat was in het Nederlandse sociaal-economische landschap eerder regel dan uitzondering.

Deze loonmatiging werd vergezeld door een miljardenbezuiniging onder Ruud Lubbers. Dit zorgde er in feite voor dat lonen nog meer onder druk kwamen te staan. Daarnaast werd er een begin gemaakt met het privatiseren van overheidsdiensten. Iets dat later onder Wim Kok een grote vlucht zou nemen. In de jaren zeventig waren veel bedrijven al overgegaan tot het verplaatsen van hun productie naar het buitenland. Hierdoor verslechterde de onderhandelingspositie van de vakbonden. Ook dit speelde mee in het besluit van de NKV en de NVV om samen te gaan in de FNV.

Wim Kok is de belichaming geworden van het poldermodel. Hij leidde de NVV naar het samengaan met de NKV en sloot het akkoord van Wassenaar. Enkele jaren later in 1986 volgde hij Joop den Uijl op als leider van de PvdA. Hij trad toe tot het laatste kabinet-Lubbers en was vervolgens de naamgever van het eerste kabinet-Kok dat meestal 'Paars I' werd genoemd. Onder zijn leiding sloeg de PvdA een richting die in retrospect beschouwd kan worden als de Nederlandse variant op 'de Derde Weg'. De politieke tendens die beweerde een soort tussenweg gevonden te hebben tussen het verlangen naar een kleine overheid en een sociaal rechtvaardige samenleving. Met haar verregaande privatisering van overheidsvoorzieningen en het terugwerpen van mensen op hun eigen verantwoordelijkheid leek het er echter meer op dat Thatcher ook in sociaaldemocratische kringen salonfähig geworden was. Een vermoeden dat de Engelse politicus en spin-doctor van Tony Blair, Peter Mandelson, bevestigde door in een interview te zeggen: *"We are all Thatcherites now"*.

Deze bekering tot het liberalisme werd bestendig doordat de PvdA samen met de VVD gaat regeren. De polariserende campagne van Bolkestein had effect gehad. Ze had maar liefst 31 zetels behaald. Genoeg om niet genegeerd te worden. Wim Kok schreef een regeerakkoord waar de VVD en D66 zich wel in konden vinden. Paars I was een feit. In het regeerakkoord staat onder andere: *"De leidende gedachte in dit programma is het herrijken van de verhouding tussen gemeenschappelijk regelingen en eigen verantwoordelijkheid. [Niet in de laatste plaats omdat] meer concurrentie en meer prikkels tot betere prestaties en grotere doelmatigheid kunnen leiden."*¹⁸ Het klinkt niet als een compromis tussen partijen maar als een missie. Eentje waar de deelnemers zich uitstekend in bleken te kunnen vinden.

Wim Kok had het tij mee. De jaren negentig waren de tijden van de internetbubbel en economische groei. Het waren ook de jaren van Clinton en later Blair. Zij propageerden het dereguleren van financiële markten en 'eigen verantwoordelijkheid'. Door deze politiek werd de basis gelegd voor de economische crisis van 2008 of zoals Wouter Bos verzuchtte in zijn den Uijl-lezing: *"de derde weg-progressieven sliepen in*

*met een voorheen redelijk getemde vrije markt maar werden wakker met een ontkend monster."*¹⁹ Het idee was dat het kapitalisme er als enige in slaagde economische groei te bewerkstelligen en dat de overheid inderdaad uit de hand was gelopen zoals neoliberalen hadden beweerd. Niet alleen financiële markten moesten vrijgelaten worden. Dat gold ook voor de arbeidsmarkt. Zoals gezegd was het de tijd van de IT-boom. Deze relatief nieuwe sector was praktisch niet georganiseerd in vakbonden en leek daar gezien de uitstekende werkgelegenheid ook geen behoefte aan te hebben. Het aantal freelancers groeide dus ook. Het ideaal ontstond van de vrije jongen die zich niet vast laat ketenen aan een baan voor het leven. In 1998 kwam onder Wim Kok ook de 'Wet flexibiliteit en zekerheid' tot stand, ook wel 'Flexwet' genoemd. Deze wet reguleerde de praktijk van het werken op basis van losse contracten. Het aantal mensen in Nederland dat werkt op basis van losse contracten, stijgt gestaag. Tegenwoordig gaat het om een op de vijf werknemers.²⁰ Onder jongeren is het een veel groter aandeel. Uiteraard zet dit ook de positie onder druk van mensen met een vast contract. De kans bestaat namelijk dat zij ingewisseld worden voor bijvoorbeeld een ZZP'er (freelancers).

Het ontstaan van deze nieuwe klasse van preciaire arbeiders verkleint ook de kracht van vakbonden. Oude sectoren en grote bedrijven zijn makkelijk te organiseren. Flexwerkers zijn veel moeilijker, niet in de laatste plaats omdat ze banger zijn om hun positie te verliezen. Jongeren zijn vaak werkzaam in nieuwere sectoren waarin de vakbeweging niet sterk vertegenwoordigd is. Aan de rechterzijde is de vakbeweging sowieso niet populair. Volgens neoliberale doctrine verstoren ze de prijs van arbeid en de noodzakelijke solidariteit past niet in het plaatje van het individu dat zelf verantwoordelijk is voor zijn eigen hachje. Onder de kabinetten van Lubbers en Kok in de jaren tachtig en negentig hadden de vakbonden nog een redelijk stevige positie, al stond deze wel onder druk. Zoals gezegd was het haar taak de arbeidsrust te bewaren zodat het bedrijfsleven werkgelegenheid kon garanderen. Steeds luider klinken er geluiden dat de bonden niet modern genoeg zijn. Telkens wordt er geroepen dat ze alleen de belangen van 'oude' 'vaste' werknemers behartigen en niet die van jongeren

en flexwerkers. In feite is het een vrij openlijke poging om de legitimiteit van de bonden om afspraken te maken te ondermijnen door een wig te drijven tussen jong en oud en tijdelijke en vaste werknemers.

Al lang voor Pim Fortuyn de politiek in gaat, was ook hij al bezig met het aanvalen van vakbonden in zijn columns in het rechtse tijdschrift *Elsevier*. Hij vond het poldermodel achterhaald, zou het het liefste opblazen. Met zijn snelle opkomst in 2002 kwam ook dit punt hoog op de agenda te staan. Nadat hij was vermoord, ontstond er natuurlijk een periode van instabiliteit. In 2004, toen de LPF inmiddels was geloosd uit de regering, kwam de discussie weer terug door een conflict over loonmatiging tussen het kabinet en de bonden. Het was gebruikelijk dat over loonmatiging onderhandeld werd en vervolgens uitgeruild voor andere zaken. Deze keer zag het kabinet-Balkenende dat anders en verklaarde de CAO's waarin een loonsverhoging stond als niet algemeen bindend.²¹ De kranten stonden vervolgens vol met verhalen dat de bonden toch hun langste tijd gehad hadden. Het was in een hoop opzichten een regelrechte aanval op het poldermodel. De verhoudingen waren ziek en dat Lodewijk de Waal de hand weigerde te schudden van minister de Geus van Sociale Zaken was tekenend.

De huidige crisis wordt gebruikt om opgebouwde rechten verder uit te hollen. Zaken die onder Balkenende er niet door gedrukt konden worden, zoals versoepeling van het ontslagrecht, komen weer op tafel. Er wordt geroepen dat er 'orde op zaken moet worden gesteld'. Het feit dat we voornamelijk uitgesproken rechtse regeringen hebben gehad in de afgelopen jaren, mag niet baten. Linkse partijen slagen er niet in gebruik te maken van deze situatie. De VVD is de winnaar van de verkiezingen in 2010 en vormt een regering met gedoogsteun van de PVV. Miljardenbezuinigingen zijn het gevolg. Die blijken echter niet genoeg en er moet weer onderhandeld worden. Op 5 maart jongstleden begonnen op het Haagse Catshuis onderhandelingen over een nieuw akkoord. De heer Wilders kondigde in al zijn eerlijkheid alvast aan dat Nederland *"pijn zal moeten leiden"*.²² Er werden verregaande toezeggingen gedaan ten aanzien van meer bezuinigingen, uiteindelijk slaagden de onderhandelingen echter niet.

Niet getreurd echter: De begroting werd 'gered' door een samenwerking van de ChristenUnie, D66 en GroenLinks. Zij slooten met de regeringspartijen VVD en CDA een akkoord. Daarin werden onder andere het ontslagrecht versoepeld, de AOW-leeftijd verhoogd en de eigen bijdrage voor kinderopvang verhoogd. Niet in de laatste plaats is daarmee het gezicht van Mark Rutte gered en stemt GroenLinks in met een politiek die niet voor groei maar voor krimp zorgt. De SP maar vooral de PvdA waren allesbehalve blij. Natuurlijk vanwege de inhoud maar ook omdat ze daarmee buitenspel werden gezet.

De situatie is daarmee niet rooskleurig voor parlementair links: Aangezien de PvdA jaren dezelfde argumenten hanteerde en meegelopen heeft met de afbraak van rechten van werknemers, is zij slecht uitgerust om oppositie te voeren tegen een kabinet dat op basis van een zelfde ideologie van minder regelgeving, kleine overheid en deregulering, een slopend bezuinigingsbeleid voert. GroenLinks heeft zich inmiddels ook bekend tot een soort vrolijk liberalisme en laat dat zien door de begroting van Mark Rutte te redden en daarmee de PvdA en de SP een poets te bakken. De koers van de SP is vooralsnog anders en dat is hoopvol. Het is echter de vraag wat er gebeurt als ze mee gaat regeren. De marges van de politiek zijn smal. Ze zal eruit moeten komen met op zijn minst het CDA of de PvdA.

De crisis van links

Er is al vaak op gewezen: Als we de uitspraken van Hans Janmaat rond de verkiezingen van '94 nu horen, dan kost het ons moeite om te geloven dat er zo fel op gereageerd werd. Een uitspraak als "*Wij schaffen de multiculturele samenleving af*" is nu gemeengoed. Wat dit laat zien, is dat in een periode van een decennium het politieke midden enorm is opgeschoven naar rechts. Hans Janmaat werd verguisd door links maar evengoed door partijen aan de rechterzijde van het spectrum. Ook Martin Bosma constateert dat in zijn boek. Hij schetst de jaren negentig als een tijd waarin het krachtenveld zo was dat de CD weggezette kon worden en kapotgenegen. Hij houdt eerst een lange verhandeling over de methoden die daarvoor toen (slechts 15 jaar geleden) gebruikt werden zoals door middel van rechtszaken of het simpelweg

negeren. Vervolgens komt hij tot de conclusie dat deze methoden nog steeds worden gebruikt in Nederland. Dat laatste komt niet overtuigend over. In 1997 werd Janmaat veroordeeld door te stellen dat als de CD aan de macht zou komen ze de multiculturele samenleving af zou schaffen. Wilders werd niet veroordeeld voor de uitspraak: "*die tsunami van een ons wezensvreemde cultuur, die hier steeds dominanter wordt, moet een halt toe worden geroepen*". In wezen is dit een minder parlementaire opmerking. Het laat onmiskenbaar zien dat het politieke speelveld is opgeschoven. Wat heeft die verschuiving veroorzaakt?

In 1990 wordt Frits Bolkestein fractievoorzitter van de VVD. Voor hem begint dan "de periode van agendasetting".²³ Hij begint op systematische wijze het politieke debat te sturen. Op 12 september 1991 publiceerde Frits Bolkestein, op dat moment fractievoorzitter in de Tweede kamer voor de VVD, een opiniestuk in de Volkskrant. Hierin haalde hij uit naar het multiculturalisme in Nederland.²⁴ Hij legde de problemen die de mensen ervoeren rond migranten, voor een belangrijk deel bij de islam en waarschuwde voor radicalisering van moslims in Nederland. Bolkestein was al enige tijd bezig de VVD een meer uitgesproken rechts profiel te geven. In de wandelgangen wordt het groepje getrouwen dat hij om zich heen verzameld heeft, het 'klasje van Bolkestein' genoemd. Wilders maakt er nooit echt deel van uit maar het is duidelijk dat hij zich aangetrokken voelt tot deze rechtervleugel van de partij. Onder leiding van Bolkestein positioneert de partij zich steeds meer als uitgesproken rechts. Van hem en anderen in zijn omgeving komt een enorme stroom opiniestukken en andere interventies in het publieke debat. Soms over migranten en de problemen daaromtrent maar ook stukken met een meer uitgesproken neoliberal karakter. Deze rechtse toon sloeg aan bij de kiezer. In 1994 maakt de partij een flinke sprong in het aantal zetels. Ze wordt de derde partij van het land met 31 zetels. Samen met de PvdA van Wim Kok en D66 van Van Mierlo wordt het eerste paarse kabinet gevormd. Aanvankelijk blijft Bolkestein in de kamer als politiek leider. Hij vertrekt echter al snel naar Brussel en laat de VVD fractie achter in de handen van Hans Dijkstal tot

grote frustratie van VVD-fractieleden als Geert Wilders.²⁵

Ook op een ander belangrijk punt is Frits Bolkestein wegbereider gebleken. Eind jaren negentig begon hij mensen met een communistisch verleden aan te vallen. Ina Brouwer, GroenLinks-politica uit de CPN-tak moest het ontgelden omdat ze zou hebben afgeweten maar verdonkere maand dat Russische soldaten vrouwen in Ravensbruck hadden verkracht. Volgens Bolkestein moest zij daar verantwoording voor afleggen. D66-politicus Tommel moest het ontgelden omdat hij voor 1990 in een comité had gezeten dat de banden met de DDR wilde doen laten ontspannen. Volgens de communistenjager stond dat gelijk aan het accepteren van het regime aldaar en betekende dit daarmee medepllichtigheid aan haar gruwelen. De eerste bewering bleek niet houdbaar en de tweede klopte wel maar was nooit een geheim. Het betrof dus helemaal geen onthulling. De schuldvraag was bovendien ronduit vergezocht. Andere onthullingen waarvan hij had aangekondigd dat ze in zijn later uitgekomen boek 'Onverwerkt verleden' stonden, bleken net zo mager en oninteressant te zijn. Bolkestein wist hier echter wel een beeld te creëren dat het niet acceptabel was om een verleden te hebben dat ook maar een klein beetje naar de linkerzijde leunde. De toon was daarmee gezet.

De socioloog Paul Scheffer schreef op 29 januari 2000 in het NRC het stuk 'het multiculturele drama'.²⁶ Hierin speelt hij de rol van onheilsbode en roept hij de Nederlandse elite tot de orde: "*Zo energiek als Nederland 'de sociale kwestie' van weleer te lijf ging, zo gelaten wordt nu gereageerd op het achterblijven van hele generaties allochtonen en op de vorming van een etnische onderklasse.*" Als hij verwijst naar de 'sociale kwestie' dan heeft hij het over het probleem van de enorme maatschappelijke ongelijkheid in de negentiende eeuw als gevolg van de industrialisering. Dat het erg lang geduurd heeft voor Nederland deze kwestie te lijf ging, vergat Scheffer voor het gemak. In 2007 publiceerde hij het boek *Het land van aankomst*. Een nogal lijvige uiteenzetting van zijn ideeën en het debat tot nu toe. Hierin waarschuwt hij zelfs dat de democratie in gevaar is: "*Mocht de beweging van mensen inderdaad niet beheersbaar blijken te zijn, dan*

Diederik Samsom

is het geen gewaagde voorspelling dat de wereldwanorde binnen onze grenzen voor een hevige polarisering zal zorgen in de samenleving.”²⁷ Aan een zeker gevoel voor drama ontbreekt het hem niet. Als we immigratie niet weten te beheersen dan loopt de democratie gevaar, is de strekking van zijn betoog. Het gegeven dat de heer Scheffer tevens een prominent PvdA-lid is met een geschiedenis bij de Wiardi Beckman stichting, het wetenschappelijk bureau van die partij, komt bij veel partijleden hard aan.

De hoop dat het hier ging om een tijdelijke oprisping van een eenzame universiteitsprofessor vervliegt met 11 september 2001. Het wordt duidelijk dat er ongezien een enorme mentaliteitsverandering in gang is gezet die in deze gebeurtenissen de bevestiging ziet die het nodig had. Internationaal viert de angst voor moslimterrorisme hoogtij. In Nederland vermengt dit met de irritatie over Marokkaanse jongeren en een altijd aanwezig racisme. Meer dan elders dreigt de boel hier uit de hand te lopen. Moskeeën moeten bewaakt worden en bedreigingen zijn aan de orde van de dag.

Tegen deze achtergrond wordt Pim Fortuyn in november van dat jaar gekozen tot lijsttrekker van de nieuwe partij Leefbaar Nederland. Hij is een ex-columnist van het rechtse blad Elsevier en staat bekend om zijn aanvallen op ‘Paars’. Hij hekelt het poldermodel en heeft de oorlog verklaard aan de ‘multiculturele samenleving’. Hij schreef onder andere het boek: ‘Tegen

de islamisering van onze cultuur’. Voor hij de politiek in ging, was hij een van de gangmakers van rechts. Niet rechts op een klassieke manier. Fortuyn was zeker geen cheerleader van de VVD bijvoorbeeld. Ook Bolkestein kreeg er wel eens van langs, als dat zo uitkwam. Wel viel hij structureel noties als de multiculturele samenleving en de overlegcultuur aan. Hij steeg pijlsnel in de peilingen na zijn lancering en voortgestuwd door opmerkingen als “*de islam is een achterlijke cultuur*” was hij al snel niet meer te negeren. Leefbaar Nederland onder leiding van ex-NieuwLinkser Jan Nagel zet hem aan de kant vanwege zijn harde anti-islam-uitspraken. Hij besluit alleen door te gaan en richt in enkele maanden de LPF op. Het politieke centrum is niet in staat normaal te reageren op het retorische geweld van Fortuyn. Dat versterkt het beeld dat de politiek incapabel en sloom is. Fortuyn slaagt erin de agenda totaal te bepalen. De thema’s zijn immigratie en integratie, veiligheid en in mindere mate de falende zorgsector. De kop van jut is de PvdA.

In de jaren negentig had de PvdA stevig haar best gedaan om in het centrum van de macht te komen. Den Uijl was dan electoraal gezien een bescheiden succes, er moest eindelijk geregeerd worden. Dat betekende dat de partij naar het midden moest bewegen richting het CDA. Er moest gebroken worden met dogma’s en idealen. Volgens het PvdA-visiestuk ‘Schuivende panelen’ moest de partij zich minder met activisme bezighouden en niet meer schoppen tegen

kapitalisme. Ook werd er opgeroepen openlijk te lonken naar het CDA als mogelijke verkiezingspartner. De analyse was dat door het polariseren van den Uijl de PvdA niet als een betrouwbare regeringspartner werd gezien, wat de CDA tot het VVD veroordeelde. Dat lukte en de PvdA ging stevig aan de haal met de rechtse plannen van eerst het CDA en later de VVD. De WAO werd stevig ingekort en onder de kabinetten-Kok werden nutsbedrijven verkocht en de salarissen in de publieke sector werden laaggehouden. Zuur aangezien de lonen in de private sector wel snel groeiden. Er was een grote onvrede over de zorg in het land. De PvdA had altijd het ideaal gehad om door te breken naar andere geleerden van de samenleving dan de socialistische. Dat was nu eindelijk in zekere zin gelukt maar wel ten koste van iedere geloofwaardigheid. Als Pim Fortuyn deze situatie typeert als de ‘puinhopen van paars’, valt daar in PvdA-kringen weinig van af te dingen. De bevrijding van ‘het afschudden van ideologische veren’ waar Kok aan het begin van zijn partijleiderschap het over heeft, wordt niet in gelijke mate verdeeld. Nederland wordt onder Kok ongelijker. En ongelijkheid is slecht voor wederzijds vertrouwen, slecht voor de gezondheid en slecht voor de algehele welvaart in een land.²⁸ In ruil voor macht ruilde de PvdA haar idealen in. Op lange termijn verloor ze beiden. “*En dus koos de sociaal-democratische loot aan de socialistische stam ervoor geen deel meer te willen uitmaken van de politieke stroming die streeft naar, en zich inzet voor, een andere, betere samenleving.*” Zo stelde Jan Marijnissen in zijn boek *Tegenstemmen* uit de jaren negentig.²⁹

De campagne van Pim Fortuyn richtte zich ook volledig op de PvdA. Ad Melkert, de toenmalige leider werd gemakkelijk weggezet door Fortuyn als een ‘regent’. Van dat stigma kwam hij niet meer af. Dat Pim Fortuyn uiteindelijk werd vermoord, versterkte de afkeer van veel mensen alleen maar meer. ‘De kogel kwam van links’ was de niet bepaald de escalerende uitspraak van een ‘prominente’ LPF-er. Het rechtse kabinet dat werd gevormd door CDA, VVD en LPF, viel al snel maar dat zou het begin zijn van de opmars van Rita Verdonk. Ze werd in het kabinet-Balkenende II in 2003 (zonder de LPF maar met D66) benoemd tot minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie. Achteraf gezien blijkt

ze een voetnoot in de geschiedenis, maar ze deed natuurlijk een hoop stof opwaaien. In elk geval hield ze het rechts populisme van Fortuyn in zekere zin levend. De LPF was daar niet toe in staat en viel zoals bekend nadat ze uit het kabinet was gegooid verder uit elkaar. In 2007 werd Rita Verdonk zelf de VVD uitgezet, omdat ze weigerde tweede viool bij Mark Rutte te spelen, richtte in 2007 haar eigen partij op (Trots op Nederland) die weinig tot niets voor elkaar kreeg. De restanten van Trots op Nederland voegden zich onlangs samen met het begin van de partij van Hero Brinkman tot de DPK (Democratisch Politiek Keerpunt). Rita Verdonk zelf heeft de partij dan al verlaten.

Geert Wilders is een andere banneling van de VVD die zijn eigen partij oprichtte. Zijn populariteit steeg in de periode na 11 september 2001. Steeds harder viel hij de islam aan tot het ook binnen de partij te veel werd. In 2004 werd hij na enkele waarschuwingen de partij uitgezet. Hij begon voor zichzelf. Eerste medestander was de geradicaliseerde ex-journalist Martin Bosma. Deze partij werd de Partij Voor de Vrijheid. Aanvankelijk met steun van Bart Jan Spruyt van de Edmund Burke stichting, een rechts-conservatieve denktank. Ook Leefbaar-Rotterdam-leden toonden in den beginne interesse in het initiatief. Geert Wilders ging echter al redelijk snel zijn eigen weg. De partij heeft slechts een lid namelijk Geert Wilders. De strakke ondemocratische organisatie is voornamelijk om te voorkomen dat ze uit elkaar valt zoals de LPF dat deed. In 2006 deed ze mee met aan de Tweede-Kamer-verkiezingen en haalde negen zetels.

In 2010 werden er landelijke verkiezingen gehouden. De economische crisis stond bovenaan de agenda voor meeste partijen. Voor Geert Wilders was het natuurlijk zaak de crisis te koppelen aan zijn zorgvuldig gevormde 'frame' van de arme goudeerlijke Nederlander die de dupe wordt van uitvretende buitenlanders en een linkse elite die hen de hand boven het hoofd houdt. Zo stelde hij in zijn verkiezingsprogramma: "*Henk en Ingrid betalen voor Ali en Fatima*"³⁰ en gaat er wat hen betreft "*geen cent naar Griekenland*."³¹ Ook over de oorzaak van het onheil is de partij duidelijk: "*De schuld ligt bij de linkse elites die denken dat de wereld er uit ziet als Woodstock*."³² Het zijn woorden die

appelleren aan zorgvuldig, over een periode van 15 jaar, geconstrueerde beelden. Zoals Merijn Oudenampsen in *Kritiek* zegt: "*Zijn electorale succes is gebaseerd op een veel breder succes van nieuwrechts in het bespelen van de politieke actualiteit, en het creëren van een rechtse 'common sense', een geaccepteerde visie op de werkelijkheid waar Wilders alleen nog maar aan hoeft te refereren*."³³

Bovendien negeert de PVV de gebruikelijke verdeling van thema's en 'kroonjuwelen' totaal. Ze werpt zich even makkelijk op als beschermer van vrouwen en homorechten als van Israël. Bestaande stempels als homofobie en antisemitisme zijn niet zomaar van toepassing op dit 'nieuwrechts'. Martin Bosma, de zogenaamde 'ideoloog' van de PVV probeert zelfs een icoon van de sociaal-democratie te claimen in de vorm van de naoorlogse premier van Nederland Willem Drees. Willem Drees hoorde na zijn uittreden uit de politiek al wel bij de rechtervleugel van de partij en had al tijdens zijn leven afstand genomen van de PvdA. In die zin dus een gemakkelijke prooi. Het feit dat de PvdA zelf al zo lang bezig was geweest afscheid te nemen van haar eigen geschiedenis, maakte een verdediging tegen deze 'diefstal' natuurlijk bijzonder lastig. Volgens Bosma is de PvdA langzaam veranderd van een partij die er was voor de gewone mensen, in een partij die in de ban raakt van radicaal links. Het socialisme is het ware kwaad in zijn ogen. Voor het gemak wordt de oude typering van het nationaal-socialisme als socialisme van stal gehaald. Hiermee krijgt het socialisme achteraf ook nog even de schuld van de Tweede Wereldoorlog.³⁴ Effectief reageren op deze nieuwe rechtse politiek is, hoe verleidelijk ook, niet door in de verdediging te schieten. Het is noodzakelijk te vertrouwen op eigen kracht en een eigen versie op de geschiedenis en de toekomst te vertellen.

Binnen de PvdA is er een hoop onvrede over de koers die de partij was ingegaan sinds Wim Kok. Het idee bestond dat de PvdA te ver weggedreven was van de sociaal-democratie. Onder Wouter Bos begon de partij aan een stevig zelfonderzoek dat onder andere resulteerde in een nieuw beginselmanifest in 2005. Hierin wordt weliswaar het kapitalisme als zodanig niet afgezworen, maar er worden wel kritische

Emile Roemer

kanttekeningen bij geplaatst: "*Ongeremde economische activiteiten zitten de kwaliteit van het bestaan in de weg als de noodzaak van 'werk, werk, werk' verwordt tot de haast van 'druk, druk, druk'; als commercie tot culturele eenheidsworst leidt; als markten blind zijn voor natuur, milieu en dierenwelzijn; als de lasten van onze economische groei worden afgewenteld op ontwikkelingslanden en toekomstige generaties. Groei moet kortom selectief en duurzaam zijn*."³⁵ Hoopgevende woorden. Helaas echter bleef het vooralsnog in de praktijk bij retoriek.

Dat was 2005. In 2006 werden de eerstvolgende verkiezingen gehouden met wederom Wouter Bos als lijsttrekker en daar kwam de koerswijziging onvoldoende uit de verf. Ze werd de tweede partij en ging meeregeren. Wouter Bos werd minister van financiën in het kabinet-Balkenende IV. Na de val van dat kabinet vertrok hij als politiek leider om plaats te maken voor Job Cohen in 2010. De hoop was dat Cohen in staat was zich staande te houden in het integratiedebat. Communicatief bleek hij echter niet sterk op het nationale podium, al haalde de PvdA 30 zetels bij de verkiezingen in 2010 en werd ze daarmee de tweede partij na de VVD. In februari van dit jaar 2012 legde hij zijn functie neer. Na lijsttrekkerverkiezingen werd Diederik Samsom de nieuwe leider. Net op tijd om mee te maken hoe het kabinet met Geert Wilders als gedoogpartij valt en er nieuwe verkiezingen worden uitgeschreven.

Diederik Samsom fungeerde ooit als de milieubewuste buitenboordmotor binnen de PvdA. Hij probeert zich nu sinds enige tijd te positioneren als een flinke sociaal-democraat die de straat op gaat. Zijn partij, de PvdA, heeft teveel van haar geloofwaardigheid verloren om dat overtuigend uit de verf te laten komen. Gelukkig stelt ze wel vraagtekens bij bezuinigen als middel tegen de crisis. In die zin kruipt ze richting de SP. Echt fundamentele kritiek hoor je echter nog niet uit PvdA-kringen. Onlangs verscheen een publicatie van de WBS: 'Naar een Linkse Begroting' en daarin is de raad onder andere om het ontslagrecht te versoepelen en de WW te verkorten (Flip de Kam) en moeten we oppassen dat de groeiende publieke sector het privaat ondernemerschap verdringt (Arjen van Witte-loostuijn).³⁶ Er staat meer in dan dat alleen, maar je hoeft niet te zoeken naar dergelijke teksten in het boekje. Het stemt niet hoopvol voor de toekomst als het wetenschappelijk bureau met dergelijke aanbevelingen komt.

De verkiezingen

Op 12 september 2012 zullen er weer verkiezingen plaatsvinden. Het zal de 5e keer in tien jaar zijn. Nederland is de afgelopen jaren niet erg stabiel gebleken. De macht van de middenpartijen kalfte af. Elites worden angstig. Overall worden er online polls gehouden waarin gevraagd wordt wat we vinden van een zakenkabinet. Gewoon een regering die even alle problemen oplost zonder al dat politieke geneuzel. Het is "populisme voor hoogopgeleiden" zoals Rene Couperus van de Wiardi Beckman stichting terecht twitterde.

Met de samenwerking gaat het op korte termijn niet goed komen. PvdA, GroenLinks en de SP zullen niet met een gezamenlijk program de verkiezingen in gaan. Na de streek die GroenLinks de PvdA heeft geleverd, lag dat ook niet meer voor de hand. Het feit dat de SP en de PvdA elkaar steeds meer naderen qua inhoud, helpt ook niet. Wel is er op initiatief van de SP een lijstverbinding met GroenLinks en de PvdA tot stand gekomen. Restzetels worden eerder aan een van de drie partijen toebedeeld dan aan een andere partij. Een bescheiden praktische regeling maar wel met een symbolische betekenis. Kans bestaat dat op termijn er weer pogingen ondernomen

gaan worden om de grote progressieve volkspartij op te richten waar veelvuldig naar wordt gehunkerd. Dat deze partij dan groter zal zijn dan haar onafhankelijke onderdelen is onwaarschijnlijk. Eigenlijk zou links zich meer moeten bezighouden om de tendens in de samenleving als geheel te keren. Het parlement kan een rol spelen als platform voor die politiek, maar linkse politici moeten niet teveel verwachten van een verkiezingsoverwinning.

Rechts als geheel in al haar verschillende vormen heeft met succes links tot oorzaak gebombardeerd van alle problemen en linkse politici weet ze keer op keer onschadelijk te maken. Ze heeft met succes haar eigen agenda het middelpunt van het debat kunnen maken. Als er een meerderheid voor een klassiek punt te vinden was, dan schroomde ze niet om dat gewoon over te nemen. Daarmee maakt ze in feite linkse thema's onschadelijk. Ze verliest zich niet in samenwerking maar weet elkaar te vinden als er iets te verdelen valt. Tot die tijd vechten ze elkaar net zo lief de tent uit. Het is allemaal geen vooropgezet plan maar het heeft wel te maken met de instelling waarmee politiek bedreven wordt. De echte grote veranderingen in de samenleving zijn een zaak van lange adem. De uitslag van de verkiezing van 12 september is niet onbelangrijk maar om het tij van afbraak te keren is meer nodig. Ons verliezen in eeuwig terugkerende fusieplannen zal in elk geval niet helpen.

Noten:

¹ Voor een deel een voortborduren op Leendert van Hoogenhuijze en Bart van der Steen, 'Linkse samenwerking of...', *Kritiek, jaarboek voor socialistische discussie en analyse 2011* (2011).

² <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/macroeconomie/publicaties/dne/economische-groei/archief/2012/2012-15-05-01-ne-e.htm>

³ 'De Wouter Tapes'.

⁴ <http://www.nu.nl/politiek/2820602/dibi-wil-nieuwe-progressieve-partij.html>

⁵ Uitgelekte e-mail van Frans Timmermans, URL: http://content1a.omroep.nl/e693957668c00111cbase29db1dbfecf/4f6efc0f/nos/docs/160212_nos_mail_timmermans.pdf

⁶ Interview van Cohen en Spekman in *Trouw*: 'We moeten linksom uit de crisis komen' (URL: <http://www.trouw.nl/tr/nl/4500/Politiek/article/detail/3185160/2012/02/16/We-moeten-linksom-uit-de-crisis-komen.dhtml>)

⁷ Joop Den Uijl, *De smalle marge van democratische politiek*, Amsterdam 2008.

⁸ Kernvisie van de SP: http://www.sp.nl/partij/theorie/kernvisie/heel_de_mens.pdf

⁹ Job Cohen op het NOS journaal 13 maart 2010: <http://nos.nl/tcm:5-676117/>

¹⁰ Speech Job Cohen 16 januari 2011: <http://nu.pvda.nl/berichten/2011/01/Speech-job-cohen-manifestatie-een-ander-nederland.html>

¹¹ Speech Jolande Sap 16 januari 2011: http://www.joop.nl/politiek/detail/artikel/jolande_sap_bij_een_ander_nederland/

¹² Wouter Bos, Buitenhof 19 november 2006.

¹³ Bert van Nieuwenhuizen, *Willem Drees* (Soesterberg 2010).

¹⁴ Andre van der Louw, *De razendsnelle opmars van Nieuw Links* (Schoorl 2005) 216.

¹⁵ Martin Bosma, *De schijn-elite van de valse munters* (Soest 2010) 41.

¹⁶ Beginselprogramma van DS'70.

¹⁷ Kees Slager, *Het Geheim van Oss, Een geschiedenis van de SP* (Amsterdam 2009).

¹⁸ Regeerakkoord kabinet Kok I (1994).

¹⁹ Wouter Bos: 'De derde weg voorbij': <http://nu.pvda.nl/binaries/content/assets/documenten/De+Derde+Weg+Voorbij>

²⁰ Centraal Bureau voor Statistiek: <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/arbeid-sociale-ze-kerheid/publicaties/artikelen/archief/2012/2012-3628-wm.htm>

²¹ NRC 15-09-2004: <http://vorige.nrc.nl/binnenland/article1603619.ece>

²² Gesprekken op het Catshuis begonnen: <http://nos.nl/tcm:5-1209820/>

²³ Historisch nieuwsblad nr 3 2002, Rutger Zwart interviewt Frits Bolkestein: <http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/5872/frits-bolkestein-blikt-terug-op-een-kwart-eeuw-nederlandse-politiek.html>

²⁴ Frits Bolkestein, 'Integratie van minderheden moet met lef worden aangepakt', *Volkskrant* 12 september 1991.

²⁵ Meindert Fennema, *Geert Wilders, tovenaarsleerling* (Amsterdam 2010).

²⁶ Paul Scheffer, 'Het multiculturele drama', *NRC Handelsblad* 29 januari 2000.

²⁷ Paul Scheffer, *Het land van aankomst*, (2007), p. 140.

²⁸ Jasper Lukkezen, 'Eerlijk moeten we alles delen', *Kritiek, jaarboek voor socialistische analyse en discussie en analyse 2011* (Leiden 2011).

²⁹ Jan Marijnissen, *Tegenstemmen* (Amsterdam 2010) 37.

³⁰ PVV verkiezingsprogramma, *De agenda van hoop en optimisme, een tijd om te kiezen: PVV 2010-2015* (2010) 55

³¹ Ibid, 57

³² Ibid, 7

³³ Merijn Oudenampsen, 'De roep van het volk, populisme en de ruk naar rechts' in: *Kritiek, jaarboek voor socialistische kritiek en analyse 2010* (Amsterdam 2010)

³⁴ Martin Bosma, *De schijn-elite van de valse munters* (Soest 2010).

³⁵ PvdA beginselprogramma 2005.

³⁶ WBS Cahier: *Naar een Linkse Begroting*:
<http://www.wbs.nl/publicaties/wbs-cahier/wbs-cahier-naar-een-linkse-begroting>